

ลักษณะพุทธศิลป์ของโบสถ์และพระประธานในโบสถ์

วัดโพนชัย อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

The Buddhist Art of Ordination Hall and Important Buddha's Images in Wat Ponchai Chiang Khan District, Loei Province

ธีระวัฒน์ แสนคำ

Therawat Sankham

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย

บทคัดย่อ

วัดโพนชัยตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงในเขตตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย เป็นวัดเก่าแก่ที่คู่กับเมืองเชียงคาน เมื่อพิจารณาจากลักษณะทางพุทธศิลป์ของโบสถ์วัดโพนชัยพบว่า เป็นอาคารรูปแบบศิลปะพื้นบ้านที่ได้รับอิทธิพลศิลปะฉวนที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 ส่วนพระเจ้าใหญ่ซึ่งเป็นพระประธานในโบสถ์วัดโพนชัยนั้น สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นพร้อมกับโบสถ์คือในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 โดยสร้างในรูปแบบศิลปะพื้นบ้าน

คำสำคัญ : พุทธศิลป์, โบสถ์, พระพุทธรูป, วัดโพนชัย

Abstract

Wat Ponchai was located on the right bank of the Kong River, Chieang Khan Sub-district, Chieang Khan District, Loei Province. It was the ancient temple paired with Mueang Chieang Khan. Considering the Buddhist art of Wat Ponchai's ordination hall, it was the local artistic building influenced by the Vietnamese art in the 24th Buddhist century – the 25th Buddhist century. Phra Chao Yai, the principle Buddha image in Wat Ponchai's ordination hall, was surmised to be created in the same time with the construction of the ordination hall in the mid-25th Buddhist century, and that Buddha image was created in the local artistic style.

Keywords : Buddhist Art, Ordination Hall, Buddha Image, Wat Ponchai

1. บทนำ

“เมืองเชียงคาน” เป็นชื่อชุมชนโบราณที่ปรากฏในพงศาวดารลาวมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19-20 จากบริบททางการเมืองและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ผ่านช่วงเวลาอย่างยาวนาน ทำให้เมืองเชียงคานได้กลายมาเป็นตัวอำเภอเชียงคานริมฝั่งขวาของแม่น้ำโขงในเขตจังหวัดเลย ปัจจุบัน (เดิม วิชาคัพจนกิจ, 2542) บริเวณตัวเมืองเชียงคานมีโบราณสถานหลายแห่งที่ได้รับการบูรณะอย่างต่อเนื่อง และพัฒนาจากวัดร้างขึ้นมาเป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษา เช่น วัดศรีคุณเมือง วัดมหาธาตุ วัดเชียงคาน วัดท่าแขก และวัดโพนชัย เป็นต้น

ทุกวัดล้วนมีความสำคัญและมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดโพนชัย ซึ่งมีข้อมูลระบุว่าเป็นวัดที่พระยาศรีอรรคชาติ (ทองดี) อดีตเจ้าเมืองเชียงคานสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2443 ในบริเวณเนินสูงที่ติดกับที่ทำการเมืองเชียงคานในอดีต

ที่ผ่านมา ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์และพุทธศิลป์ของวัดโพนชัยยังไม่ได้ได้รับการศึกษาค้นคว้าและเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักมากนัก ผู้เขียนจึงได้พยายามที่จะศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับลักษณะพุทธศิลป์ของโบสถ์และพระประธานในโบสถ์วัดโพนชัยจากเอกสารและหลักฐานประวัติศาสตร์ต่างๆ ที่มีอยู่ค่อนข้างจำกัด และนำข้อมูลเหล่านั้นมาเรียบเรียงเป็นหนังสือ เพื่อเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้พี่น้องชาวจังหวัดเลยและประชาชนทั่วไปได้ศึกษาเรียนรู้ อันจะนำไปสู่ความก้าวหน้าทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีและศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นจังหวัดเลยต่อไป

2. ความเป็นมาของวัดโพนชัย

จากหลักฐานประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ทำให้ทราบว่าวัดโพนชัยสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2443 โดยพระยาศรีอรรคชาติ (ทองดี) เจ้าเมืองเชียงคาน และญาณุญา* หรือญาพ้อจันญา พระเถระที่พระยาศรีอรรคชาตินิมนต์ให้มาจำพรรษาและเป็นประธานฝ่ายบรรพชิตในการสร้างวัด วัดโพนชัยถูก

* “ญาณุญา” เป็นสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ในวัฒนธรรมล้านช้างในสมัยโบราณ ถือเป็นลำดับชั้นสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ที่ได้รับการเถรภิเษกด้วยวิธีการฮตสรง เริ่มจากชั้นสำเร็จ, ซา (ปริษา), คุ (ครู), ราชคุ (สำหรับครูบาอาจารย์สอนลูกเจ้านาย), เจ้าหัวคูฝ่าย, เจ้าหัวคูค่าน, เจ้าหัวคูหลักคำ, เจ้าหัวคูลูกแก้ว, เจ้าหัวคูยอดแก้ว, ราชคูหลวง

สร้างขึ้นในบริเวณเนินดินสูงทางทิศตะวันตกของที่ทำการเมืองเชียงคาน บริเวณที่ทำการเมืองเชียงคาน ในปัจจุบันคือบริเวณโรงเรียนบ้านเชียงคาน “ปทุมมาสงเคราะห์” (วัดโพนชัย, 2549)

แต่จากหลักฐานที่ผู้เขียนพบเบื้องต้นในระหว่างลงพื้นที่ภาคสนามสำรวจเก็บข้อมูลภายในวัดโพนชัย พบว่าเนินดินบริเวณที่ตั้งของโบสถ์วัดโพนชัยมีการพบร่องรอยของเศษอิฐโบราณกระจายอยู่โดยรอบ โดยเฉพาะทางทิศเหนือของตัวโบสถ์ซึ่งอยู่ห่างจากตัวโบสถ์ปัจจุบันพอสมควร ลักษณะและสภาพของอิฐโบราณที่พบมีลักษณะที่เก่ากว่าอิฐที่ใช้ในการก่อสร้างโบสถ์หลังเก่าก่อนบูรณะในปี พ.ศ.2494 ที่ยังพอมิปรากฏอยู่ในวัด

ในหนังสือประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 11 ซึ่งมีข้อมูลเกี่ยวกับวัดโพนชัยระบุว่า โบสถ์วัดโพนชัยได้รับวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ.2450 (กรมการศาสนา, 2534) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าโบสถ์วัดโพนชัยหลังแรกน่าจะถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ด้วย

ต่อมาโบสถ์วัดโพนชัยได้รับการบูรณะอีก 2 ครั้ง ได้แก่ ครั้งแรกในช่วงที่พระครูพิศาลสังฆกรเป็นเจ้าของอาวาส ดำเนินการบูรณะตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2494 จนแล้วเสร็จในวันที่ 19 เมษายน ปีเดียวกัน ครั้งที่สองในช่วงพระครูมงคลโชติคุณเป็นเจ้าอาวาส ดำเนินการบูรณะตั้งแต่วันที่ 4 ธันวาคม 2540 จนแล้วเสร็จในวันที่ 24 ตุลาคม 2542 โดยได้รับความอุปถัมภ์จากตระกูลภักดีมงคล ซึ่งเป็นกลุ่มลูกหลานทายาทของพระยาศรีอรุณราช (วัดโพนชัย, 2549) หลังการบูรณะครั้งนี้ทำให้โบสถ์วัดโพนชัยมีรูปแบบสถาปัตยกรรมดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

โบสถ์วัดโพนชัยเป็นอาคารที่มีที่มียะเปียงด้านหน้า หันไปตามแนวตะวันออก-ตะวันตก มีพื้นที่ใช้งาน 3 ห้องเสา ความยาวของตัวโบสถ์ประมาณ 15 เมตร กว้างประมาณ 11 เมตร เฉพาะพื้นที่ใช้งานในตัวโบสถ์ยาวประมาณ 11 เมตร



ภาพที่ 1 ลักษณะทางพุทธศิลป์ของโบสถ์
วัดโพนชัย

3. ลักษณะพุทธศิลป์โบสถ์วัดโพชนชัย

จากการศึกษาของชวลิต อธิปัตยกุล (2556) ได้ระบุว่าโบสถ์วัดโพชนชัยที่ปรากฏในปัจจุบันเป็นโบสถ์ในฝีมือช่างญวน แบบมีมุขหน้า ก่อน พ.ศ.2483 จัดอยู่ในกลุ่มโบสถ์ประดับชুমวงโค้งด้านข้างของมุขหน้า ซึ่งมีสองวงโค้งต่อเนื่องกัน

โบสถ์วัดโพชนชัยมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมใกล้เคียงกับโบสถ์อีก 5 หลังในเขตอำเภอเชียงคาน ได้แก่ โบสถ์วัดศรีสมสนุก โบสถ์วัดลุมพินี โบสถ์วัดท่าคก โบสถ์วัดศรีภูมิ และโบสถ์วัดศรีสะอาดโพชนชัย แต่โบสถ์วัดโพชนชัยถือว่าเป็นโบสถ์ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในกลุ่ม

เงื่อนไขของโบสถ์วัดโพชนชัยคือ การซ่อมแซมบูรณะใหม่ การทาสีสร้างใหม่ ทำให้ในทางการศึกษาอย่างละเอียดมีข้อจำกัดโดยปริยาย แต่อย่างไรก็ดียังคงเหลือเค้าให้พอได้ศึกษา ซึ่งวางอยู่ในผังแบบมีมุขหน้า ทำทางขึ้นด้านหน้าและบันไดขึ้นลงด้านข้างทางซ้ายมือของพระประธาน

แบบแปลนที่กล่าวมาเป็นแบบที่มักนิยมสร้างมาก่อนหน้านั้นแล้ว เช่น โบสถ์ภายในเมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว ตัวอย่างที่วัดเชียงทอง วัดป่าไผ่ วัดมหาธาตุและวัดคิสี เมืองหลวงพระบาง ส่วนที่เมืองเวียงจันทน์พบที่วัดจันทบุรีศรีสัตนาคนหุต เป็นต้น ซึ่งสะท้อนถึงรูปแบบในวัฒนธรรมล้านช้างได้เป็นอย่างดี กล่าวคือเมืองเชียงคานเป็นที่ทราบกันดีว่าสร้างขึ้นช้านานแล้ว ดังนั้นผังแปลนในการก่อสร้างจึงยังคงสืบเนื่องในรูปแบบดั้งเดิมของพื้นที่ในชุมชนที่ตนเองอยู่อาศัย



ภาพที่ 2 ลักษณะชুমวงโค้งด้านหน้าของโบสถ์วัดโพชนชัย

ส่วนกลางทางด้านหน้าของโบสถ์ประดับด้วยชুমวงโค้ง 3 วง และประดับชুমวงโค้งด้านข้างของมุขหน้า ซึ่งมีสองวงโค้งต่อเนื่องกัน อันเป็นที่มาของชื่อเรียกเฉพาะของโบสถ์ญวนกลุ่มนี้ ถือเป็นรูปแบบเฉพาะของเมืองเชียงคาน ไม่เหมือนกลุ่มใดในภาคอีสาน การประดับชুমวงโค้งเช่นนี้เป็นเรื่องของการแก้ปัญหาของพื้นที่ว่างด้านหน้าของมุข กล่าวคือ ในการก่อสร้างโบสถ์ในวัฒนธรรมล้านช้างมักประดับรวงผึ้งทางด้านหน้า ส่วนด้านข้างปล่อยโล่ง เมื่อช่างที่ได้รับจ้างการก่อสร้างจึงจำเป็นต้องแก้ปัญหาด้วยการประดับชুমวงโค้งเข้าไป ดังนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับด้านหน้า

ซึ่งถูกแบ่งออกเป็น 3 ชุมวงโค้ง ด้านข้างจึงจำต้องแบ่งเป็น 3 ชุมวงโค้งต่อเนื่องกัน ทั้งนี้หากทำเป็นวงโค้งชุมเดียวสัดส่วนทางความงาม ทางงานช่างก็จะสูญเสียเรื่องของสุนทรียภาพในทันที

ส่วนบนของโบสถ์เป็นแบบวัฒนธรรมล้านช้าง ตั้งแต่ลวดลายการประดับที่กรอบหน้าจั่ว ตัวรอย โหง (ข้อฟ้า) หัวนาค ครีบนาค วันแฉ่น ข้อฟ้ากลางสันหลังคา แม้ว่าส่วนบนของโบสถ์วัดโพนชัยจะได้รับการบูรณะให้เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบภาคกลางในปี พ.ศ.2542 แต่ก็ยังปรากฏให้เห็นว่าได้รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมล้านช้างอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการซ้อนเทียบหลังคา เทียบตรงกับภาษาไทยคือหลังคาซ้อนชั้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าในอดีตมีการก่อสร้างที่ปะปนกันระหว่างฝีมือช่างญวนกับรูปแบบสืบเนื่องของช่างในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี

ลักษณะเช่นนี้แสดงถึงการนำเสนอรูปแบบใหม่ให้กับสิ่งก่อสร้างในเวลานั้น ที่ยังไม่ได้ปล่อยให้ช่างญวนเป็นผู้ออกแบบก่อสร้างทั้งหมด หากเป็นเฉพาะบางส่วนเท่านั้น ทางด้านชาวบ้านที่มีฝีมือในพื้นที่ยังคงช่วยกันออกแรง ในเรื่องของการประดับที่เกี่ยวกับงานไม้โดยเฉพาะแต่น่าเสียดายว่าโบสถ์วัดโพนชัยหลังเดิมได้รับการบูรณะซ่อมแซมรูปแบบ ได้ถูกปรับเปลี่ยนโดยนำแบบจากภาคกลางที่เป็นแบบมาตรฐานเข้ามาแทนรูปแบบดั้งเดิมตั้งแต่เมื่อครั้งแรกสร้าง (ชวลิต อธิปัตยกุล, 2556)

ส่วนฐานและตัวอาคารที่มีการเพิ่มเติมเข้ามาในภายหลังก็คือ บันไดทางขึ้นด้านข้างทั้งทางซ้ายและขวาของพระประธานในห้องเสาศูตท่ายของโบสถ์ และมีการประดับหน้าจั่วเหนือช่องหน้าต่างสี่เหลี่ยมด้านข้างแบบภาคกลาง ซึ่งเกิดขึ้นในการบูรณะครั้งที่สอง ช่วงที่พระครูมงคลโชติคุณเป็นเจ้าของอาวาส

4. ประวัติการสร้างพระประธานในโบสถ์วัดโพนชัย

พระประธานภายในโบสถ์วัดโพนชัย ชาวบ้านเรียกว่า “พระเจ้าใหญ่” ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการสร้างแน่ชัด แต่ผู้เขียนสันนิษฐานว่าพระเจ้าใหญ่น่าจะสร้างขึ้นพร้อมๆ กับการสร้างโบสถ์วัดโพนชัย เพราะเป็นพระประธานภายในโบสถ์ ซึ่งโบสถ์วัดโพนชัยได้รับวิสุงคามสีมาในปี พ.ศ.2450 แต่ตัวโบสถ์น่าจะสร้างก่อนหน้านั้นเล็กน้อย แต่ก็ไม่น่าจะสร้างขึ้นก่อนการสร้างวัดในปี พ.ศ.2443 ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ว่าพระเจ้าใหญ่วัดโพนชัยน่าจะสร้างขึ้นในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2443-2450



ภาพที่ 3 ลักษณะทางพุทธศิลป์ของพระประธานในโบสถ์
วัดโพนชัย

การสร้างพระเจ้าใหญ่นั้นน่าจะเกิดขึ้นจากการนำของพระยาศรีอรรคฮาดและญาคุณาพร้อมด้วยบ่าวไพร่ชาวบ้านชาวเมืองร่วมกันสร้าง เพราะการจะสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ในอดีตได้นั้น ต้องอาศัยแรงงานและปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองสนับสนุนด้วย ไม่เช่นนั้นก็ไม่สามารถดำเนินการสร้างให้เสร็จสมบูรณ์ได้

เนื่องจากพระเจ้าใหญ่เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นก็คงมีการเผาหินปูนจากภูเขาในเขตเมืองเชียงคาน ใช้ทรายจากแม่น้ำโขง และยังมีเรื่องเล่าสืบต่อมาว่ามีการใช้เกสรดอกไม้และว่านมงคลต่างๆ ผสมลงไปเหนื่อปูนด้วย (พระครูปิยสมาจาร, สัมภาษณ์)

5. ลักษณะทางพุทธศิลป์พระประธานในโบสถ์วัดโพนชัย

พระเจ้าใหญ่วัดโพนชัยเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 2 เมตร สูงประมาณ 3 เมตร ประดิษฐานเป็นพระประธานภายในสิมวัดโพนชัย

พระเจ้าใหญ่มีลักษณะพระวรกายส่วนพระองค์ดูจะลู่เล็กน้อย ประทับนั่งประชิดกับผนังไม่เป็นไปตามรูปแบบประทับทั่วไป พระพักตร์ค่อนข้างกลม มีเส้นขอบพระพักตร์โค้งและหนา มองเผินๆ คล้ายกับทรงขมา ขมวดพระเกศาเล็กและถี่ พระกรรมไม่กาง ค่อนข้างแนบกับพระเศียร และยาวจรดกับพระอังสา พระรัศมีเป็นเปลวสูง พระโอษฐ์เล็กและอยู่ในลักษณะยิ้มแย้มพระโอษฐ์

เล็กน้อย พระนาสิกเล็ก พระเนตรมีการตกแต่งใหม่คล้ายดวงบุคคูลทั่วไป พระหัตถ์ใหญ่และนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเกือบเสมอกันในลักษณะมือบุคคูล พระบาทขัดกัน ลักษณะขัดสมาธิเพชร ฝ่าพระบาทราบเรียบ

จิวรค่อนข้างบางแนบพระวรกาย ไม่ปรากฏชายผ้าบริเวณช่องระหว่างพระองค์กับพระกรเบื้องซ้าย ชายจิวรบริเวณข้อพระหัตถ์ซ้าย และข้อพระบาทขวามีการประดับลวดลายปูนปั้นสังฆาฏิแผ่นใหญ่ ชายสังฆาฏิตัดตรงยาวลงมาต่ำกว่าระดับพระนาสิก มีลวดลายปูนปั้นประดับบนสังฆาฏิ แต่ปัจจุบันชำรุดไม่ปรากฏชัดเจนนัก อีกทั้งองค์พระยังได้รับการบูรณะมาหลายครั้ง เดิมสันนิษฐานว่ามีการลงรักปิดทอง แต่ปัจจุบันมีการทาสีทองทับแทน

จากลักษณะทางพุทธศิลป์หรือประวัติศาสตร์ศิลปะโดยรวมคล้ายกับพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้านในภาคอีสานที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 ซึ่งมีลักษณะทางศิลปะที่แตกต่างกันไปตามฝีมือช่างท้องถิ่น

6. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

วัดโพนชัยถือเป็นวัดเก่าแก่ที่คู่กับเมืองเชียงคานมาเป็นเวลากว่าร้อยปีมาแล้ว เมื่อพิจารณาจากลักษณะทางพุทธศิลป์ของโบสถ์วัดโพนชัยพบว่า เป็นอาคารรูปแบบศิลปะพื้นบ้านที่ได้รับอิทธิพลศิลปะญวนที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 ส่วนพระเจ้าใหญ่ซึ่งเป็นพระประธานในโบสถ์วัดโพนชัยนั้น สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นพร้อมกับโบสถ์คือในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 โดยสร้างในรูปแบบศิลปะพื้นบ้าน

แม้เวลาที่ผ่านมาไปร้อยกว่าปีมาแล้ว แต่ความเป็นอารามศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองเชียงคาน ทำให้วัดโพนชัยและพระเจ้าใหญ่ยังเป็นที่เคารพบูชาของพุทธศาสนิกชนชาวเชียงคานและใกล้เคียงมาโดยตลอด ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงศรัทธาความเชื่อทางพระพุทธศาสนาหรือความศักดิ์สิทธิ์ที่ถูกปลูกฝังและถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบัน วัดโพนชัยจึงมีความสำคัญและถือว่าเป็นแหล่งโบราณคดีของชุมชนเมืองเชียงคาน ที่ควรคู่ต่อการศึกษา อนุรักษ์และพัฒนาให้คงอยู่คู่ชุมชนเมืองเชียงคานตลอดไป

ผู้เขียนเชื่อว่าการบูรณาการองค์ความรู้และแนวคิดต่างๆ เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นคงไม่ยากเกินไปสำหรับวัดโพนชัย ชุมชนและองค์กรส่วนท้องถิ่นที่จะร่วมมือกันบูรณาการ อันจะเป็นการนำมาซึ่งความภาคภูมิใจของชาวเชียงคาน มีความมั่นคงทางด้านวิถีวัฒนธรรมและนารายได้เข้ามา

สู่ท้องถิ่นได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน ที่สำคัญคือ รักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาวเชียงคานให้คงอยู่คู่อำเภอเชียงคานและจังหวัดเลยสืบไป

เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา. (2534). **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 11**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.

ชวลิต อธิปัตย์กุล. (2556). **ลิมณวนในอีสาน : ความโยงใยพัฒนาการจากที่มา ที่ไปและสิ้นสุด**

ในห้วงมิติเวลาบนภาคอีสานของประเทศไทย. อุดรธานี : เต้า-โล้.

เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. (2542). **ประวัติศาสตร์อีสาน**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์

และมนุษยศาสตร์.

พระครูปิยสมาจาร. (ผู้ให้สัมภาษณ์). **ธีระวัฒน์ แสนคำ** (ผู้สัมภาษณ์). (10 มกราคม 2559).

วัดโพนชัย. (2549). **อนุสรณ์ในงานฉลองวัดโพนชัย ต.เชียงคาน อ.เชียงคาน จ.เลย ครบรอบ**

๑๐๖ ปี. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองวิริยะพัฒนา.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2555). **เจดีย์ พระพุทธรูป อุบถ้ำม ลิม ศิลปะลาวและอีสาน**. กรุงเทพฯ : มิว

เซียมเพรส.